

Типични проблеми во руската религиска философија

Апстракт:

За свој **предмет** на обработка овој труд ја има руската религиска философија, поточно, нејзините *проблеми*, изнесени во делата на руските мислители, но и нивните толкувачи. **Целта** е да се *детектираат, издвојат, да се вообличат, формулираат*, и делумно *објаснат* основните проблеми во руската религиска философија. Свесни сме за широчината и обемот на вака поставената цел на нашето истражување. Се разбира дека ова е прилично амбициозна задача за која немаме илузии дека е целосно остварлива во еден ваков труд, затоа во случајов ова ќе претставува само краток преглед и поттик за идни истражувања. Како и да е, согласно методот на фреквенцијата на зачестеност на овие пробелми и нивната особеност, во текстот издвојуваме пет типични проблеми за руската религиозна философија: 1. **Соборно познание**; 2. **Сеединство**; 3. **Софија**; 4. **Богочовештвото**; 5. **Руска идеја**

Клучни зборови: руска религиска философија, Соборно познание, Сеединство, Софија, Богочовештво, Руска идеја.

Typical problems in Russian religious philosophy

Abstract:

The subject of this paper is Russian religious philosophy, more precisely its problems. The goal is to detect, isolate and formulate and partially explain these main problems in Russian religious philosophy. The author is aware of the scope of this task and impossibility to complete this kind of a task in a limited paper of this nature. So, this paper is just a detection of what we consider to represent peculiar problems of Russian religious philosophy. These problems for us are an original Russian contribution to philosophy in general and this paper is short review of it. According to us, these problems are: 1. Catholicity (Sobornost) 2. Wholeunity (Vseedinstvo) 3. Sophia (Sofija) 4. Godmanhood (Bogocholovechestvo) 5. Russian idea (Rusaya ideja).

Key words: Russian religious philosophy, Catholicity (Sobornost), Wholeunity (Vseedinstvo), Sophia (Sofija), Godmanhood (Bogocholovechestvo), Russian idea (Rusaya ideja).

Руската религиска философија е интересен феномен во историјата на светската философија. Таа поседува уникатност *sui generis*. „Во историјата на руската мисла има толку многу тајновито и необјасниво“¹ – ќе констатира Флоровски во својата истакната студија за руската философија. И тоа, само по себе, е доволен предизвик за нејзино проучување. Таа философија е полна, не само со оригинални коцепти и идеи, туку и во целина е оригинален израз на специфичниот дух на еден народ. Специфичната руска религиска философија била родена токму од специфичноста на рускиот дух, на уникатноста на рускиот народ.

Текстов има за задача да ѝ ја презентира на јавноста руската мисла низ еден проблемски пристап и со тоа да инспирира понатамошни истражувања и публикации во оваа област, отколку да претставува сеопфатна и исцрпна енциклопедија. Ова е скроман труд со енциклопедиски дух.

Па во тој контекст ние се одлучивме да издвоиме **пет проблеми**:

- **Првиот проблем** го нарекуваме **соборно познание**. Тоа во суштина се гносеолошки и антрополошки проблеми, или поточно, се работи за специфичниот пристап на руската религиска философија кон проблемите на познанието, а во контекст на

¹ Георгије, В., Флоровски, *Путеви руског богословља*, ЦИД, Подгорица, 1997, 13

антропологијата. Овие проблеми, на ваков начин се тематизирани главно во работата на словенофилите, кај Кирејевски, Хомјаков, кај Владимир Соловјов, но и подоцна во традицијата продолжена од кнезовите Трубецки, како и С. Франк и други. Оваа *категорија-кованица* – „соборно познание“ ја сметаме најпогодна за опишување на темите кои се однесуваат на епистемолошките и антрополошките проблеми кои ги покрива овој термин.

Терминот **соборност**, позајмен од богословските науки, во философската терминологија го воведува словенофилот Хомјаков и со него се обидува да објасни разновидни гносеолошки, антрополошки и историософски појави. Додека Кирејевски пак, го употребува поимот **интегрално знаење** за да тематизира одредени феномени во гносеологијата, но не без да ги поврзе со антропологијата и воопшто со православното искуство. Се разбира одгласи на ваков антрополошки-гносеолошки пристап има и пред нив – Одојевски на пример, со неговото инсистирање на „целовитост“ кај човекот, Веневитов со „интуицијата“ како извор на познание, или особено Чаадајев со неговата директна антиципација на тезата за соборната природа на свеста; но во една посистематска форма, овој концепт го разработуваат првенствено словенофилите.

Ние го земавме терминот *соборност* од Хомјаков како објаснувачки за гносеолошките феномени, но со оглед на тоа што тој упатува на еден поширок комплекс проблеми – метафизички, антрополошки, историософски – сакавме да покажеме дека проблемите на познанието кај Русите се вкоренети во еден поширок комплекс на метафизички и пред сè, антрополошки проблеми, со што подобро се илустрира нивната религиска, православна инспирираност. Затоа што во православнието проблемот на познанието, воедно е и проблем на човекот. Така и словенофилите - целосно на позициите на православното учење - ги разрешуваат гносеолошките прашања во антропологијата, антрополошките во гносеологијата.

- **Вториот проблем** се однесува на проблемот **сеединство**. Можеби кога ќе се спомене руска религиска философија, прво на што ќе се помисли е на поимот *сеединство*, како некако оригинално наследство на таа мисла. И тоа делумно е точно, затоа што тука всушност се поставува рамката во која ќе се разгледуваат сите следни проблеми, затоа што во основа сите се резултат на тој концепт на сеединството. Сеединството е метафизичкиот фон на кој се разработуваат и каде се бараат решенијата за сите проблеми во руската религиска мисла.

Без да ги набројуваме сите имиња во руската мисла кои се зафаќаат со овој проблем, ќе се ги наведеме само мислителите кои ги олицетворуваат **четирите типови** на концептот за сеединството. Имено, вообичаено е прифатено дека има четири видови, четири форми или варијанти во кои се изразува овој концепт на сеединството:

1. **Софиолошки** (Соловјов, Булгаков);
2. **Монодуалистички (панентеистички)** (Карсавин, Франк);
3. **Моноплуралистички** (Лопатин, Лоски);
4. **Философски симболизам** (Флоренски, Лосев);

Да наведеме некои обиди за дефинирање на овој сложен, првенствено онтолошки и метафизички проблем во руската религиска мисла. „Ако се обидеме да дадеме определба веројатно мора да се каже така: сеединството е онтолошка категорија која го означува принципот на внатрешната форма на целосното единство на мноштвото, согласно кое сите елементи на таквото мноштво се меѓусебно идентични и идентични со целината, но истовремено не сливајќи се во идентично и целосно единство, туку образуваат посебен полифониен систем, `трансрационално единство на раздвоеност и взаемнопроникнатост`

како што го формулирал С.Л. Франк² Во репрезентативната *Енциклопедијата на руската философија*, под редакција на М. Маслин, пак се наоѓа следнава дефиниција на поимот сеединство: „философска категорија (идеја, принцип) која го изразува органското единство на универзалното светско битие, взаемното проникнување и раздвоеноста (различноста – Т.С.), на деловите што го чинат, нивната идентичност – како меѓусебна, така и со целината, со квалитативна специфичност и индивидуалност.“³

Гледаме во овие определби светот, битието, апсолутот – тоа е **сè** и **единство** на **различностите**. Затоа не само *единство*, ами и *сеединство*, оти единството не е доволно, т.е. само поимот *единство*, не е доволно експликативен за она што го имаат на ум руските мислители. Единството на Бог со светот и светот со Бога, како и на сите поединечни феномени. Затоа не е единство, оти не станува збор само за единство на Бог и светот, или на единство на поединечното, туку и за единство на сите поединечни феномени меѓусебно, но и во Бога; на светот **со** Бога и Бог **во** светот – на сè меѓу себе и во Бога = сеединство.

Во таа смисла би можело да се каже дека поимот на сеединството е генеричкиот поим кој во себе ги опфаќа останатите поими - проблеми во руската религиска философија. По својата суштина кога се говори за сеединството, првенствено всушност се говори за **руската метафизика**, или поточно, за руското сфаќање на **Апсолутот**.⁴ Оваа категорија е првенствено **онтолошка** и со неа се изразува одреден начин, форма, структура на постоечкото. Но со оглед на тоа што тоа постоечко се сфаќа универзално, сеопфатно, сепроникнувачко, кое во себе ги обединува и апсолутот и светот, и мноштвото и единечното, и собитијата и човекот,...оваа категорија во руската философија добива најшироко значење и станува интерпретативна категорија во сите философски дисциплини. Така, таа не е само онтолошка, метафизичка категорија, туку и гносеолошка, антрополошка, етичка, историософска, па и социолошка и историска категорија.

- **Третиот проблем е Софија** - можеби најпознатиот, но и најконтроверзниот „продукт“ на руската мисла; тоа во основа се онтолошки и метафизички теории најмногу разработувани од Соловјов, Булгаков и Флоренски, кои детално (да не кажеме систематски, затоа што тоа е повеќе интуиција отколку логички конзистентен концепт), го изложуваат своето сфаќање за Софија, иако, различните аспекти на Софија дозволуваат таа да се најде во идеите и на други руски мислители [С. Франк во неговиот концепт за сеединството, Лосев со неговото учење за имињата, С. Трубецки (особено во неговата рана фаза), Е. Трубецки, Ф. Бухарев, можеби дури и Достоевски со неговото инсистирање на Богочовекот и богочовештвото и др.].

По својот карактер, учењето за Софија се јавува како **космолошко, онтолошко, метафизичко и теолошко** учење, во кое теолошките начела воедно се и философски и обратно. Тешко е еднозначно да се определи овој поим и неговиот обем. Ова учење се раѓа на крајот на XIX и почетокот на XX век, после долгото зреење во свеста не само на мислителите, туку и во културата на рускиот народ. Имено, Софија, Премудроста Божја има посебно место во православната традиција, а особено во руското православие. Не случајно храмот во Константинопол е „Св. Софија“, а особено не се случајни десетиците храмови ширум Русија со такво име: во Киев, Новгород, Полоцки, Вологд, Тоболск, Архангелск и

² С.С. Хоружий. *После перерыва. Пути русской философии* < <http://do.gendocs.ru/docs/index-184463.html>> Пристапено на 20.07. 2012

³ *Енциклопедија руске философије*, Михаил, А. Маслин (уред.), Логос/Укронија, Београд, 2009, 687-688

⁴ Детален и сеопфатен преглед на метафизиката кај Русите дава книгата на: И.И., Евлампиев, *История русской метафизики в XIX-XX веках: русская философия в поисках Абсолюта. 2 тома*, Алтейя Санкт Петербург, 2000. Тука се изложува сфаќањето на Апсолутот од словенофилите и Достоевски, преку Соловјов, Булгаков и Флоренски, до Шестов, Бергаев, Иљин, Карсавин и Лоски. Додека пак, за метафизичките идеи во Русија пред XIX – от век види ја книгата: Т.В., Артемьева, *История метафизики в России XVIII века*, Алтейя, Санкт Петербург, 1996

др. Тоа е едниот корен на овој поим. Како философски релевантен, пак тој влегува уште од почетокот на философската традиција. Софија како концепт, всушност е резултат на таа иста философска традиција поставена од словенофилите, за која говоревме на почетокот. Во суштина овој проблем претставува веќе премин на тие словенофилски концепти во сферата на космологијата.

Сложеноста и разните аспекти на овој поим првенствено се резултат и на разновидното потекло на самиот софиолошки концепт. Имено, тој во себе вклучува елементи не само од црковното предание, туку и од гностицизмот, Кабалата⁵ (*Сефер Јетзира* - *Книга на создавањето*, *Зохар* и др. каде *Хохма* е првиот „субјект“ кој ја прима љубовта од Давателот)⁶, но и од идеите на многумина европски мистици (Ј. Беме, на пример) и масонски учења. Впрочем, интересот за Софија нагло пораснува на крајот од XVIII и почетокот на XIX-от век токму во периодот на распространувањето на масонските книги и преводи на Ј. Беме⁷ и Л.К. Сан-Мартен и др. Во Русија овие идеи на Беме, мистицизмот и масонеријата, а поврзани со софиолошкиот концепт, директно доаѓаат од државникот и масон, грофот М.И. Сперански. Во својата студија *Столб и тврдина на Вистината*, Флоренски и директно се повикува на едно инспиративно искажување од еден ракопис на Сперански,⁸ кое и ние делумно ќе го пренесеме овде за да го видиме тоа првично доживување на Софија во руските интелектуални кругови: „Слично на жената (т.е. Ева), оваа прва жена не била создадена ниту родена, туку устроена (aedificata) со одвојување на дел од сопственото битие на Синот и таа е прво исконско одвојување, прва жртва на покорност, принесена од Отецот, прв степен на ограничување (exininationis), кое подоцна ќе доведе до смртта како таква и до крсната смрт. Името на жената е Софија.“⁹

Гледаме, како **првичното доживување на Софија е како кон женско начело**, во еден **гностички и неоплатонистички дух**, во кој за неа се зборува како за **своевидна еманација од божественото**, а сето тоа е ставено и во **мистично-масонски контекст**. Софија, кај Сперански е „мајка на сè што постои надвор од Бога.“ Ова првично уверување дека **Софија е мајка на ситот создаден свет**, особено тоа дека таа е – може слободно така да се каже – „првата Божја еманација“ („бидејќи самата таа е првото надворешно битие“ – како што се изразува Сперански)¹⁰ - можеби е единствената константа кај сите софиолози, почнувајќи од Соловјов, преку Флоренски до Булгаков.

Што заради различните исходишта од кои се поаѓа во сфаќањето на Софија, што заради различните доживувања и разбирања на Софија, постоеле и извесни разлики помеѓу софиолозите: Соловјов и пристапувал како на „невеста“ и совршена, прекрасна дама, жена-Дева, за која имал лично искуство преку видение, Флоренски ја воведува во својот систем како **посредник** кој ќе му ја спаси раздвоеноста меѓу Бога и светот, Булгаков ја прифаќа, затоа што духот на неговиот систем, кој му е отворено платонистички и неоплатонистички, таа одговара како некоја **идеја над идеите**, која ги обединува сите поединечни идеи (идеални суштини), на стварите...

⁵ Во многу наврати Флоренски се повикува на овие кабалистички идеи, што е особено оспорувано од неговите критичари.

⁶ На македонски јазик, популарно толкување на автентичното кабала учење може да се најде во книгата на светски признатиот кабалист Михаел Лајтман, *Откриена Кабала*, Клуб Матица, Скопје, 2011. Исто така може да се консултира и едно потемелито теориско-научно и философско толкување на кабалата дадено во книгата на: Љупчо, Атанасовски, *Кабала и Телема*, Аз-Буки, Скопје, 2006

⁷ Во една од своите дела *Christosophia*, од 1622, Ј. Беме детално го изложува своето учење за Софија кое сигурно имало големо влијание во Русија. Види: Јакоб Беме, *Christosophia, или Путь ко Христу*, А-сэд, СПб., 1994

⁸ Во времето на пишувањето и објавувањето на *Столбот*, Флоренски тврди дека тоа сеуште е необјавен ракопис; немаме информација дали денеска истиот е јавно достапен.

⁹ Цит., спор., Павел, Флоренски, *Столб и тврдина на Вистината*, Табернакул, Скопје, 1996, 214

¹⁰ Павел, Флоренски, *Столб и тврдина на Вистината*, Табернакул, Скопје, 1996, 214

Како и да е, во сите случаи, секој од софиолозите се ползуваат со богатите мистични и масонски извори (уште еднаш овде го гледаме огромното значење на масонеријата што го споменаваме погоре) и може да се следи една мистичка традиција која досегнува сè до неоплатонизмот и Платон (оваа линија навистина провоцира интересни истражувања кои би ја покажале вредноста и улогата на античката философија, особено на Платон и платоновата традиција).

- **Четвртиот проблем – Богочовештвото**, на извезен начин е конкретно-историска импликација од проблемот на сеединството, поточно од проблемот Софија, разработен главно од истите философи, но и некои нивни продолжувачи.

Поимот за Богочовештвото е првенствено богословски поим, но секако и тема со која се занимавале и други мислители надвор од Русија и пред русите: „на пример Шелинг ја вовел оваа тема во својата философија на митологијата и објавата.“¹¹ Типичноста, оригиналноста се состои во философската обработка и централното значење што Русите ѝ го даваат, но и од различните импликации што произлегуваат од неа, а со тоа и големата експликаторската моќ што при тоа ја добива овој поим за низа други философски, антрополошки, историософски проблеми. Како и за многу други руски философски артикулации на богословски теми, така и за оваа, приматот повторно му припаѓа на Соловјов. *Предавања за Богочовештвото*, е студијата (а своевременно и живата реч за тоа изнесена на Универзитетот, од што и настанала пишаната студија), која инспирирала многумина следбеници на овој концепт. Се разбира, за овој концепт, Соловјов сепак нешто им должи и на Кирејевски и словенофилите. Подоцна пак, ова учење го продолжуваат Булгаков, С.Л. Франк, Е.Н. Трубецки, Бергаев, Карсавин и други. Впрочем, помалку или повеќе, на еден или на друг начин, нема експлиците религиски мислител кој нема да ја допре оваа тема. Иако богословско-философската основа на овој поим му е сосема поинаква, од онаа на Софија, сепак, барем во една формално-логичка смисла, рековме, тој би можел да се смета за консеквенција, т.е. операционализација на проблемот на Сеединството и Софија. По својата философска суштина тоа се јавува првенствено како **антрополошко**, но и **социјално** и **историософско** учење. Како за една прелиминарна одредба на богочовештвото би можела да ни послужи следнава на Е. Трубецки: „Човековиот род, како што го сфаќа христијанското откровение, е нешто повеќе од органска целина: во идеја, тој е *едно суштество, соборно тело Христово*.“¹² Во едноставна и буквална смисла - човекскиот род е **едно тело**, бил и повторно треба да биде тоа во суштина. Секако, основата за овој концепт примарно се темели и на христијанското уверување за единството на човековата и Божествената природа на Исус Христос, онака како што е дефинирано на Халкедонскиот Собор во 451 година, како „неслиено, непроменливо неделиво и неповредливо единство.“

Ако сакаме да симплифицираме, би можеле да кажеме дури дека христијанството во суштина се сведува за една и единствена вистина – *човекот е од божествен род*! На многу страни во Светото Писмо одекнува пораката дека луѓето се повикани да учествуваат во Божествениот живот. „*Преку Него ни се дарувани многу големи и драгоцен ветувања, та преку нив да станете учесници во Божјата природа*.“ (2 Петр. 1,3). Ние сме повикани да учествуваме во Божествениот живот. И токму од оваа идеја се фасцинирани Русите кога станува збор за поимот на Богочовештвото.

- **Петтиот проблем**, го насловивме како **руска идеја**, а под кој ги подведовме историософските, социјално-политичките и идеите од она што се нарекува философија на култура, тематизирани главно во работите на Чаадајев, словенофилите и евроазиците.

¹¹ Фредерик, Коплстон, *Руска религиозна философија*, Плато, Београд, 2003, 70

¹² Кнез Јевгениј, Трубецки, *Смисао живота*, Логос, Београд, 1997, 152

Може слободно да кажеме дека, сите погоре разработени проблеми својата конкретна, историска, политичко-социолошка операционализација, ја добиваат во т.н. концепт *руска идеја*. Под ова генеричко име можат да се сместат сите долги, мачни и до денес отворени прашања за **рускиот национален идентитет**. Прашањето на рускиот идентитет е „централен проблем кој во текот на последните два века суштински ја одредува руската интелектуална традиција, давајќи ѝ цврсто тематско единство и јасна содржинска особеност.“¹³

Значи како таква, *руската идеја* и во минатото и во сегашноста, е исклучиво руски проблем - и по својата форма и по својата содржина - тој проблем се однесува на Русија. И како таков, тој можеби и не би бил интересен за општиот философски корпус на проблеми, ако неговите импликации не би имале универзално значење. Имено, иако руската идеја се однесува исклучиво на судбината на Русија, таа во својата суштина е своевидна **историософска и социјално-политичка** теорија со универзално значење; таа е руско поимање на **философијата на историјата и философијата на културата**. Ако може така да се каже: во својата религиозна димензија, на основа на концептот на богочовештвото, руската философија гради историософски концепции, генерално сместени под поимот *руска идеја*. Поточно, проблемот *руска идеја*, всушност е оригинална историософија и философија на културата - специфично, руско философско разбирање на историјата, општеството, нациите и политичкото воопшто. Како што заклучува Берѓаев: „Самобитната руска философија е свртена кон есхатолошките проблеми на крајот, таа е обоена апокалиптички. Во тоа – е нејзината разлика од Западот. Но тоа ѝ придава пред сè карактер на религиозна философија на историјата.“¹⁴ Според Берѓаев сета философија кај русите воопшто е токму тоа – религиозна философија на историјата и културата.

Тука некаде ќе го завршиме овој краток преглед, на според нас, најважните, или типичните проблеми во руската религиска философија. Се разбира, просторот е премал за детално да се обработат и образложат. Во оваа прилика нека биде доволно да бидат претставени овие проблеми и оваа специфична, руска религиозна мисла, како своевиден поттик за идни, продлабочени истражувања на оваа тема.

---

¹³ Milan, Subotić, *Put Rusije: evroazijsko stanovište*, Plato, Beograd, 2004, 246

¹⁴ Николай Бердяев, *Смысл истории*, Мысл, Москва, 1990, 3